

ВІДГУК

офіційного опонента Кочубей Тетяни Дмитрівни на дисертаційне дослідження **Єрмак Ганни Володимирівни "Взаємодія навчальних закладів православної Церкви і громадськості у моральному вихованні учнівської молоді Півдня України (кінець XIX століття - 1917 рік)"**, подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки

Основним завданням реформування сучасної системи навчання і виховання учнівської молоді в Україні є орієнтація на національні цінності, у тому числі і виробленні упродовж віків православною Церквою, головною функцією яких є формування високодуховної, гуманістично спрямованої особистості, що дозволить забезпечити підняття статусу України як зрілого європейського суспільства, об'єднаного високоморальними ідеями і цінностями. Забезпечення національного спрямування освіти, її органічного поєднання з історією і традиціями, збереження та збагачення культури нашого народу передбачає актуалізацію розроблення історико-педагогічної проблематики, що дало змогу дисертантці обґрунтувати взаємодію навчальних закладів православної Церкви і громадськості у моральному вихованні учнівської молоді Півдня України (кінця XIX століття - 1917 року), встановити взаємозв'язок ідей минулого, адже церковною педагогікою нагромаджений величезний досвід морального настановлення підростаючої молоді, та сучасних інноваційних освітніх пошуків, реконструювати знання про минулу педагогічну дійсність. На наш погляд, реалізацію згаданих цілей реалізує кандидатське дослідження Г.В. Єрмак, в якому здійснено змістовний аналіз проблеми морального виховання.

Зазначимо, що різка переорієнтація від однієї системи цінностей до іншої, створила ситуацію невизначеності у вихованні. Звернення ж до споконвічних культурних і виховних традицій народу, у яких емпірично накопичено величезний змістовий матеріал і відпрацьована цілісна система засобів формування у підростаючого покоління моральності, допоможе

переосмислити історичний поступ України, аналізуючи та зберігаючи її кращі традиції.

Означений період, на думку дисертантки, має суттєве значення для актуалізації ідей виховання у підростаючого покоління моральності та духовності, адже за часів незалежності України відбулася переоцінка цінностей, перегляд поглядів на роль духовенства у вихованні молоді, «ведеться пошук оптимальних форм взаємодії між Церквою та світськими навчальними закладами», «впроваджуються елементи християнського виховання у світські навчальні заклади» (с. 6).

Обраний дисертанткою період «характеризується виникненням та становленням єдиної законодавчої бази навчальних та духовних закладів православної Церкви, посиленням моральної складової змісту освіти, ролі представників громадськості у процесі морального виховання» молоді.

Звернення дисертантки до досвіду діяльності та взаємодії навчальних закладів православної Церкви і громадськості у процесі морального виховання учнівської молоді Півдня України (кінця XIX століття - 1917 року) переконливо засвідчує, що запроваджувані ними форми, методи і засоби роботи були дієвими, а висунуті педагогічні ідеї вчили жити за високими моральними принципами добра, гуманності, милосердя, злагоди з людьми і самими собою, що вказує на своєчасність та безперечне теоретичне і практичне значення виконаного дослідження.

Отже, дисертаційне дослідження Г.В. Єрмак заслуговує на увагу своєю актуальністю і новизною.

Актуальність дисертації підсилюється ще й її зорієнтованістю на сучасні тенденції розвитку теорії і практики навчання і виховання учнівської молоді, в яких домінуючого значення надається формуванню духовного і морального світу підростаючої особистості. Це уможливило дисертантці сказати своє, нове слово в українській педагогічній думці, оновлено і

поглиблено осмислити важливий для історії період кінця XIX століття - 1917 року.

Авторкою чітко і грамотно визначено науковий апарат дослідження, переконливо вибудовано загальну його логіку, яка послідовно розгортається в історичному контексті від розкриття теоретико-методологічних основ взаємодії навчальних закладів православної Церкви і громадськості у моральному вихованні учнівської молоді (1 розділ), де зацентовано увагу на процесуальності у взаємодії релігійних об'єднань, освітніх закладів та представників громадськості у сфері морального виховання учнівської молоді та здійснено періодизацію становлення та розвитку просвітницько-педагогічної діяльності навчальних закладів православної Церкви досліджуваного періоду; висвітлення діяльності церковних початкових навчальних закладів православної Церкви та громадськості у моральному вихованні учнівської молоді (кінець XIX століття - 1917 рік), таких як школи грамоти, недільні школи та церковно-парафіяльні школи - як осередки морального виховання учнівської молоді Півдня України (2 розділ); обґрунтування взаємодії духовно-навчальних закладів, церковних учительських шкіл та громадських об'єднань у моральному вихованні учнівської молоді до імплементації позитивного досвіду діячів православної Церкви та громадськості щодо вирішення проблеми морального виховання учнівської молоді в сучасних умовах (3 розділ).

Тобто, структурування матеріалу, логічний виклад та його представлення у трьох розділах дисертації, надало можливість авторці системно розглянути підняту проблему.

Заслуговує на позитивну оцінку використання автором дисертації для досягнення мети і виконання задач дослідження комплексу адекватних методів, таких як: історико-педагогічний, ретроспективний, зіставно-порівняльний аналіз, синтез та теоретико-узагальнюючий.

Наукова новизна проведеного А.В. Єрмак дослідження визначається проведенням порівняльного аналізу історико-педагогічних відмінностей систем морального виховання представників гуманістичного, християнського, матеріалістичного напрямів; виявленням тенденцій та виділенням етапів становлення просвітницько-педагогічної діяльності навчальних закладів православної Церкви з кінця XIX століття по 1917 рік у моральному вихованні учнівської молоді; класифікацією основних типів громадських об'єднань досліджуваного періоду, що займалися проблемами морального виховання; виявленням організаційних форм взаємодії навчальних закладів православної Церкви та громадськості щодо морального виховання учнівської молоді Півдня України у досліджуваний період.

Як позитивний момент, варто зазначити, що дисертантка при аналізі поглядів вітчизняних учених на такі категорії як «мораль», «релігія», «моральне виховання» висловлює своє бачення піднятої проблеми, виокремлює проблемні питання на які було спрямоване моральне виховання на початку XX ст. такі як розповсюдження алкоголізму, хуліганство, крадіжки тощо, напрямки просвітницько-педагогічної діяльності духовно-навчальних закладів Православної Церкви та церковних учительських шкіл: виховний, освітній й просвітницький, а також виділяє серед об'єднань громадськості кінця XIX ст. - 1917 року, які займалися моральним вихованням підростаючої молоді дві групи - церковні громадські об'єднання та світські громадські об'єднання, що дало змогу їй ґрунтовно розкрити підняту проблему.

Вагомим здобутком дисертантки є введення до наукового обігу маловідомих архівних матеріалів, розкриття історичних фактів на регіональному рівні, що є досить актуальним для сучасної історико-педагогічної теорії, що дозволило дисертантці розширити науково-педагогічне уявлення про практичний досвід взаємодії навчальних та

духовно-навчальних закладів православної Церкви і представників громадськості у моральному вихованні молодого покоління.

Про практичну значущість дослідження і забезпечення актуалізації позитивного досвіду взаємодії навчальних закладів православної Церкви і громадськості у процесі морального виховання засвідчує запропонований А.В. Єрмак спецкурс «Співпраця школи з релігійними об'єднаннями та подібними до них організаціями» для професійної підготовки майбутніх учителів християнської етики у вищих навчальних закладах.

Представлені дисертанткою результати дослідження ґрунтуються на вивченні великого масиву джерельного матеріалу з українських і російських архівосховищ (Державного архіву в м. Севастополь (Крим), Російського державного архіву соціально-політичної історії, Центрального державного історичного архіву України м. Києва), а також матеріали фондів Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського та Російської національної бібліотеки ім. М.Є. Салтикова-Щедрина, що забезпечило фундаментальність дослідження.

До вагомих теоретичних здобутків дослідження відносимо окреслення ролі церковно-парафіяльних шкіл, шкіл грамоти та недільних шкіл у моральному вихованні учнівської молоді Півдня України, виділення трьох груп навчальних закладів православної Церкви для з'ясування стану морального виховання у досліджуваній період, такі як початкові церковні школи (школи грамоти, недільні школи, церковно-парафіяльні школи), духовно-навчальні заклади (чоловічі духовні училища, єпархіальні жіночі училища, духовні семінарії), церковні учительські школи (церковно-учительські школи та другокласні школи).

Важливими для роботи А.В. Єрмак є виділені нею форми (урочні, позаурочні, позашкільні), методи (методи формування свідомості, методи формування суспільної поведінки, методи стимулювання діяльності та

поведінки) та засоби (народні читання, паломництва, шкільні та релігійні свята, робота у пришкільних бібліотеках, церковний спів, святкові богослужіння та урочисті зібрання, уроки рукоділля та ремісництва, сільсько-господарська праця) морального виховання учнівської молоді початкових шкіл Духовного відомства (с. 105-106).

Зміст рукопису дисертації і автореферату переконує у тому, що автор досягла сформульованої мети і виконала зазначені у вступі задачі дослідження. У роботі зrealізовано насамперед пізнавальні цілі, що є першочерговими для будь-якої історичної розвідки. Водночас розглядувана дисертація - яскравий приклад інтеграції історичного дослідження з суто педагогічним, що вимагало від дослідниці виокремлення й ґрунтовного фахового аналізу освітньо-виховних складників взаємодії навчальних закладів православної Церкви і громадськості у моральному вихованні учнівської молоді Півдня України (кінець XIX століття - 1917 рік), який вона здійснила, опираючись на обрані нею методи дослідження.

Основні положення і результати дисертаційної роботи викладено у 13 одноосібних наукових публікаціях, з яких 7 відображають основні наукові результати, 6 - мають апробаційний характер.

Отже, авторські здобутки А.В. Єрмак становлять істотний науковий доробок, практичне значення якого також доведено упровадженням результатів дослідження у навчально-виховний процес 4 вищих навчальних закладів, які охоплюють різні регіони України, про що є відповідні довідки.

Загалом зміст дисертації дає підстави стверджувати, що виконане дослідження є ґрунтовним і завершеним внеском у вітчизняну педагогічну науку, його результати містять наукову новизну, мають теоретичне і практичне значення, пройшли необхідну апробацію у ході обговорень на 16 науково-практичних конференціях (7 міжнародних та 9 всеукраїнських).

Поряд з позитивною оцінкою дисертації вважаємо за необхідне висловити деякі зауважень, а саме:

1. У межах досліджуваного періоду (підрозділ 1.3), як зазначає автор, нею виокремлено на основі «еволюції організації діяльності навчальних закладів православної Церкви, методів, засобів виховання, особливостей взаємодії з громадськістю» (с. 42) три періоди розвитку навчальних та духовно-навчальних закладів православної Церкви кінця ХІХ століття - 1917 рік. На наш погляд, автором розроблено періодизацію у межах досліджуваного періоду, в якому виокремлено етапи. Доцільним було б подати назви виділених етапів та охарактеризувати кожен із них.

2. Відповідно до вимог щодо написання дисертаційних досліджень, представлені таблиці нумеруються та до них подаються назви, що не знайшло свого відображення на с 42, де автор наводить таблицю з критеріями для виокремлених періодів становлення навчальних та духовно-навчальних закладів православної Церкви кінця ХІХ століття - 1917 року. Також варто було б ширше розкрити цей підрозділ, розписавши критерії за виділеними етапами, а таблицю подати у додатках.

3. Бажано було б у розділі 2 конкретніше розкрити, які предмети читалися у школах грамоти і недільних школах, яка навчальна література використовувалася при викладанні і як змістовно вона впливала на процес морального виховання учнівської молоді та, які форми, методи та засоби використовувалися при цьому.

4. Підрозділ 3.1. «Участь духовно-навчальних закладів та церковних учительських шкіл православної Церкви у моральному вихованні учнівської молоді Півдня України (кінець ХІХ століття - 1917 рік)» значно виграв би, якби дисертантка подала особливості (що було спільного і відмінного) у моральному вихованні чоловічих духовних училищах та семінаріях і в епархіальних жіночих училищах.

5. Формулювання загальних висновків слабують на безособовість, хоча у тексті дисертації та висновках до першого розділу (с. 49) автором зазначено прізвища учених та педагогів чиї погляди на проблему морального виховання учнівської молоді в історичній ретроспективі вона розглядала. Такий стиль викладу здобутих результатів, на наш погляд, збіднює враження від досягнутого.

6. По тексту дисертації мають місце мовні огріхи.

Водночас вважаємо, що висловлені зауваження не зменшують наукового значення дисертації, виконаної на належному теоретичному рівні. Здобувач виявила ерудицію, вміння розв'язувати складні дослідницькі проблеми і збагатила історико-педагогічну науку новим, затребуваним нині знанням.

Підводячи підсумок, зазначимо, що логічність викладу, висновки і результати наукової роботи дають підстави визнати: дисертація і автореферат А.В. Єрмак оформлені відповідно до пп. 9-15 „Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника“, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567, а отже є підстави для присудження Ганні Володимирівні Єрмак наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 - загальна педагогіка та історія педагогіки.

Офіційний опонент,

доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки

Уманського державного педагогічного університету

імені Павла Тичини

Ректор університету

Т.Д. Кочубей

О.І. Безлюдний